

D. D.
 TENTAMEN SPECIMINIS ACADEMICI,
 DE
IGNORANTIA
 ATQUE
ERRORE
 NON
EXCUSANTE,
 QUOD,

Consentiente ampliff. Regie ad Auram Academiae Philosophorum Ordine,

PRÆSIDE

VIRO ampliffimo atque celeberrimo,

**DN. ALGOTHO A.
 SCARIN,**

HIST. & PHILOS. CIV. PROFESS. REG. & ORD.
 ACADEMIÆ BIBLIOTHECARIO, & FAC. PHILOS.
 h. t. DECANO,

publico examini subicere constituit,

HENRICUS CHYTRÆUS,

ABOÆ-FINNO,

Ad diem XXIX. Septembr. Anni MDCCLIII.

L. H. Q. S.

VIRO amplissimo atque celeberrimo,

**D^N. ALGOTHO A.
SCARIN,**

Hist. & Philos. Civ. PROFESSORI Reg. & Ord. Bibliothecæ PRÆFECTO & Societatis Litterariæ Upsaliensis
MEMBRO gravissimo.

VIRO consultissimo

D^N. JOHANNI ER-

Territorii super, & infer. Hållolensis

PATRONIS & FAUTORIBUS ad

Quod amplissima VESTRA NOMINA rudibus hisce in-
bent inde arcessituris nitorem, ne indignemini,

A VOBIS enim, PATRONI Magni, quos multiplici
hic a me de ignorantia atque errore inexcusabili te-
sperare possunt

Amplissimo atque celeberrimo VIRO,

**D^N. HENRICO
HASSEL,**

Utriusque SVADÆ Romanæ in illustri ad *Auram* Ly-
ceo PROFESSORI Reg. & Ord. Consistorii que ibidem
Acad. ADSESSORI æquissimo.

atque spectatissimo,

LANDO TÖRN,

Justitiæ PRÆFACTO integerrimo,

cineres usque suspiciendis.

*scribere ausus fuerim pagellis, quem de se non ha-
Vos maximopere obtestor.*

*scientiarum laude splendentes venerantur cuncti, que
niter disputata sunt, certissimum & benignissimum
patrocinium.*

Acce-

Accedit, quod maxima, quæ in memet conferre haud dedignati estis beneficia, quorum ex virtute estimatio meas longe vires superat, ad animum devotissimum atque gratissimum quavis occasione declarandum, vinculo memet adstringant validissimo.

Quumque in re tenui nihil, quod rependere possim, habeam, confectum crasso filo munusculum hocce hostienti loco offerre sustineo.

Accipite itaque, VIRI mihi maximopere observandi, muneris quidquid istud videri poterit, benignè, fronteque adspicite serena hujus academicæ frugis primitias. Erit illud haud leve favoris VESTRI pariterque ad solvendum debitum, proluxæ voluntatis meæ documentum.

Mearum erit partium pro perenni VESTRO flore atque felicitate ad supremum rerum humanarum MODERATOREM calidissima mittere suspiria, quo sic habeant in VOBIS respublica litteraria decus, æqui bonique observantia fulcrum, Familiæ VESTRÆ NOBILISSIMÆ ornamentum atque gaudium, clientes denique præsidium exoptatissimum.

NOMINUM VESTR. AMPLISS.

humillimus cultor;
HENR. CHYTRÆUS.

VIRO plurimum reverendo atque clarissimo,
**DN. GABRIELI
SALINIO,**

Ecclesiæ Cathedr. Fennicæ Aboëns. Vice *PASTORI*
& Choralis Primario, meritissimo,

PARENTI OPTIMO.

Tibi, Parens Optime, quo benigniorem ipsa natura concedere non potuisset, cur has qualescunque ingenii mei consecrem primitias, non e longinquo arcescende sunt rationes. Tanta enim tamque innumera exstant **TUI** in me paterni amoris documenta, ut eadem mente complecti, ne dicam dignis laudum præconiis celebrare, mearum plane non sit virium.

TU namque, Carissime Parens, si non, ut viverem, fecisti, certe, ut bene viverem, prolixa & benefica indulgentia **TUA** effecisti.

Continuis licet muneris **TUI** gravissimi negotiis fueris districtus: animum tamen meum tenerum bonis litteris **IPSE** excolere informareque, grave profecto non duxisti. Utque deinde in proposito mihi studiorum cursu pergere liceret nullam intermisisti contentionem, nullis pepercisti sumtibus. Imo quod lucem jam publi-

cam præfens hæc rudis mea conspiciat opella, TUÆ ad liberalitatem erga me propensione summæ quoque debetur. Quid multis? TU stuatorum meorum qualiumcunque Auctor, TU Promotor semper fuisti.

Pro hisce omnibus aliisque longe plurimis, quibus me beneficiis cumulasti, quum nihil referre unquam valeam, nisi mentem gratissimam animumque venerandum: ut has levissimas pagellas in signum animi, post DEUM, TIBI unice dediti atque devoti, benigne accipias, etiam atque etiam rogo.

De cætero supremum rerum ARBITRUM ex animo precor, velit TE, Pater Indulgentissime, omnigena salute atque prosperitate coronatum in longam annorum seriem conservare, in Ecclesiæ edificationem, tuorumque nullis non arumnis exercitatorum fulcrum & alleramentum.

PARENTIS OPTIMI

filius obedientissimus
HENR, CHYTRÆUS.

Q. B. V.

§. I.

Artis plane intellectum humanum circumscriptum esse limiribus, experientia quemque facile docere potest. Id abunde experti sunt omnes, qui debita industria, diligentia & sollicitudine in eodem excolendo desudarunt. Quo enim majores in hoc ipso negotio fecerunt progressus, eo ad rem recte peragendam plura sibi restareprehenderunt. Quantamcunque sibi rerum acquisiverunt cognitionem, ea tamen, quæ noverunt, minimam esse partem eorum, quæ ignorant, fateri necessum habuerunt. Hinc Socrates, qui Parens Philosophiæ a Cicerone salutatur, dicere solebat, *se nil scire nisi hoc unicum, quod nil sciret.* Magnum quoque, quod ad intelligendi vim atque perspicaciam, inter homines reperiri discrimen, nemo facile inficiabitur. Sunt, quibus promptum, certe non arduum introspicere in nexum veritatum; sunt vero etiam, qui non nisi longinqua interveniente meditatione finem, quem in oculis habent, contingere possunt.

sunt. Dantur, qui plures, dantur etiam, qui non nisi pauciores capiunt veritates. Quid itaque mirum, si non semper rerum pondera discernere, quamve ex parte veritas stet, comprehendere queant mortales? Utrum vero rem acu tetigerint illi, qui varietatem hanc ingeniorum a locis ac temporibus, quibus quis natus sit, derivare voluerunt, aliorum esto iudicium. Id certe extra dubitationis aleam est positum, quod, quamvis nunquam perfectionem ejusmodi, cui nihil addi posset, attingere humana queat cognitio: nihilo tamen minus reperiantur multi, qui, aut affectibus conturbati, aut præjudiciis fascinati, aut per supinam suam negligentiam, aut denique alias ob causas, eorum etiam, quæ studiose diligenterque curare & possent & deberent, crassa laborant ignorantia. Neque desunt, qui falsum a vero discernere non magnopere laborant, & quum a natura facultatem habent, qua in lucem scientiæ & veritatis emergere possint, in falso jactari tamen, inque turbido sine remigio navigare malunt. Istiusmodi stirpis & conditionis homines, quemadmodum & sibi ipsis & aliis non possunt non maxima adferre incommoda; ita neque censuram & animadversionem, quam ignorantiae errorisque noxa sua meruit, effugere possunt. Certe non culpæ reatum omnem abs se submovisse censendi sunt eo ipso, quod se naturalibus illis, quibus alii ad indefessam rerum scrutationi operam navandam impelluntur, stimulis, aut dotibus ingenii, quæ ad hoc ipsum negotium peragendum necessaria sunt, destitui

tuī clamitant. Hanc vero in rem dum paucissima, pro tenuitate nostra, commentari constituimus, tuum L. B. qua par est, animi observantia, favorem, tuam æquanimitatem nobis comprecamur.

§. II.

Quando rem nobis aut actu repræsentamus, aut, ubicunque libuerit, repræsentare possumus, eam *cognoscere* dicimur. Et quidem vera nostra est cognitio, quando rem ita nobis repræsentamus aut repræsentare possumus uti in se est, sin minus, falsa. Cognitio falsa, si pro vera habeatur, *error*, cognitionis autem absentia *ignorantia* vocatur. Tam hæc quam ille, si, adhibita debita diligentia, vitari poterit, vincibilis, sin minus, invincibilis audit.

§. III.

Appetitus sensitivus aut averfatio sensitiva vehementior conjuncta cum motu extraordinario in sanguine succoque nerveo, *affectus* nomine nobis venit. Quem ad modum vero motus ille extraordinarius sanguinis succique nervei ex repræsentatione boni vel mali vividiore profluit; sic mens etjam propter intimum illud, quod inter corpus & animam intercedit, commercium, pro rei gratæ averfave indole nunc vehementius, iterum in alio casu remissius afficitur. Adeoque, quum ægre defungi munere suo possit mens inordinato spirituum motu conturbata, prouti quis in affectu constitutus rem sub ratione vel boni vel mali sibi repræsentat;

88) • (88

ita a dicto hoc motu ad easdem repræsentationes continuandas determinatur, impediturque quo minus aliter rem oblatam sibi repræsentare queat. Quum vero affectus sint appetitus vel averfationes sensitivæ, adeoque ex repræsentationibus sensuum orientur (per def.) & sæpissime accidat, ut, quæ sensibus ut bona vel mala occurrunt, reipsa talia non sint: quid mirum, vincitam frænis mentem ultro citroque jactari, affectibusque homines in errores non raro abripi, & a cognitione veritatis in diversa nimium quantum distrahi (§. 2.)? id quod quotidiana satis superque comprobatur experientia.

Ita v. g. qui affectu amoris erga rem aliquam fertur, ea solummodo in illa considerat, quæ voluptate ipsum perfundere apta sunt; imo ejusmodi quid sæpe in illa anxie conquirat: quæ vero tædium ipsi afferre poterint, prorsus negligit. quo ipso quantum in vera ejusdem rei cognitione impediatur, uti dictum modo fuit, non difficile est intellectu. Hinc Ovid. *Quid deceat non videt ullus amans.* Affectum amoris sive philautiam pravam in primis causam fuisse, cur prædicatio Evangelii Philosophis Græcicis visa fuerit *uæcia*, ostendit *Camp. Vitringa* in disert. de Phil. Græc. vitio affectuum corrupta, quæ habetur in Obs. ejus sacris L. III. Cap. 12. Quemadmodum vero in amore; ita quoque in reliquis affectibus, quod præsens attinet negotium, se res habet. Unde præclarè non minus quam verè Cicero, *quemadmodum*, inquit, *oculus conturbatus non est probe adfectus ad suum munus fungendum, & reliquæ partes totumque corpus a statu quem est motum, deest officio suo & muneri; sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum.* Tusc. quæst. L. III.

Hinc

Hinc quoque consilio & eloquio potens idem affectus perurbationes & inconcinnos motus, qui rationi non obtemperant, vocare sæpe solebat.

§. IV.

Licet autem actio, quum affectus ciere & impedire in nostra situm non est potestate, non nostra censeatur, &, qui perfecta actione remanet, effectus, inter impossibilia evitatu referri possit; interim tamen omnem affectuum cohibitionem nostras vires plane superare, nisi qui frustra omnem nobis tactam esse legislationem statuere velit, non facile quisquam dixerit. At vero affectus, quum sint appetitus vel averfationes sensitivæ (§. 3.) adeoque ex confusis sensuum repræsentationibus oriantur (per def.) & confusæ ideæ ope attentionis in distinctas mutari possint, prouti docent Logici: circumspeditione atque cautione hic quam maxime opus, ut primis affectuum motibus, si quid monstri sinu gerant; statim quis resistat, ipsisque repræsentationibus sensuum contrarias opponat repræsentationes intellectus, neque liberum illis dominium unquam permittat. Quemadmodum enim crebro repetiti affectus fortiores evadunt; ita, dum fortiter illis ubique resistitur, valde debilitantur. Atque hæc qui sedulo observat, is non modo affectibus suis occurrere, verum etiam victoriam de ipsis, si licentius se movere prætendant, reportare, saltem, ne in actum erumpant externum, impedire utique poterit. Quumque ita affectus cohibere in nostra haud raro potestate situm sit,

fit,

fit, errorem illum ignorantiamque, quæ ad manus iisdem ceu *afsectatores* crebro adesse solent, inter invincibilia, penitus neque reponenda esse, in propatulo posita res est (§. 2.).

Sunt remedia affectuum non omnia unius generis. Eorum verò, quæ vulgo *ethica* vocantur, potiora, & quæ ad propositum nostrum in primis spectare visa sunt, hic tantum indicare volumus.

§. V.

Quando unam ideam alteri convenire cogitamus, ideas conjungere dicimur; separamus vero eas, quando unam ideam alteri non convenire cogitaverimus. Quum verò quidquid sit, sine ratione sufficiente existere nequeat; ratio quoque adfit oportet, cur ideæ jam conjungendæ jam vero separandæ sint. Tum autem cum ratione conjunguntur vel separantur ideæ, quando quis aut nexum vel pugnam earundem perspicit, aut propria nititur experientia, aut denique testimonio aliorum, omni exceptione majori, judicia sua superstruit. Sed accidit crebro, ut quis sine hujusmodi ratione, sive etiam antequam idearum consensum vel dissensum rite perspexerit, easdem temere & fortuito vel jungat vel separet. Illud dum fit, *præjudicium* committitur. Quum itaque, dum quis, aut sine, aut nondum perspecta ratione cur ideæ conjungendæ vel separandæ sint, se ad hoc ipsum agendum determinat, facile evenire possit & soleat, ut ideas separandas jungat, eas vero, quæ conjungendæ erant, separet, adeoque

que fallum pro vero arripiat, & consequenter erret (§. 2.); haud difficulter intelligitur, præjudicia errores haud paucos ex sese progignere. Hocque eotius affirmamus, quo certius constat, quod, postquam judicium de re aliqua quis tulerat, eandem ulterius examinare plerumque intermittat: quum contra, si judicium suum suspendisset, ansam habuisset penitus in rem inquirendi.

Quod præjudicia multos eosque fat noxios in rem literariam, civilem & æconomicam, imo ecclesiam quoque, errores introduxerint, ignotum nemini esse potest. Et ad ecclesiam in primis quod attinet, KEUFFEL Rostochiensis, de causis corruptæ Theologiæ pag. 26. *Præjudicia, inquit, in rebus ad Theologiam & fidem pertinentibus non facile negabit quicumque: & actum agere videretur, qui eorum existentiam multis probare vellet. Nam etiamsi omnes, in ecclesia, cui nomen dederunt, præjudicia dari negarent; fatebuntur tamen & omnibus viribus contendunt, reliquas omnes, quæ diversas fovent opiniones, præjudiciis esse infectas, iisque impediri quominus veritatem agnoscant & amplectantur, quod quidem ad probandam eorum in illo foro existentiam sufficere potest. Certe quoties cum adversarii res est, toties fere præjudicia accusantur, iisque tribuitur, quod sua quisque errata mordicus teneat.* Diximus vero ideas conjungi aut separari posse non modo tum, quando nexum vel pugnam earum perspicimus, verum etiam quando propria adest experientia, aut aliorum suppetit testimonium: quia dantur veritates non modo ejusmodi, quas scire, verum etiam quas experiri aut credere possumus & debemus. Neque necessarium est aut fieri potest, ut semper judicia nostra eadem, ex qua ipsæ veritates dependent, nitantur ratione.

§. VI.

QUum itaque præjudicia errorum adeo sint fœcunda (§. 5.), omnis vero errans cognitione rei vera destituatur, & cognitionis absentia ignorantia vocetur (§. 2.); præjudicia ignorantiae quoque causam constituere nulli dubitamus, præsertim quum intimiorem rerum scrutationem haud parum impediunt (§. 5.).

§. VII.

QUoniam autem in cujuslibet potestate sit iudicium suum suspendere, donec rationem perspexerit sufficientem, cur ideæ conjungendæ aut separandæ sint, & consequenter a præjudiciis sibi met cavere quilibet possit; palam quoque esse arbitramur, errorem atque ignorantiam ex præjudiciis ortam evitari potuisse, adeoque vincibilem esse (§. 2.).

§. VIII.

QUum alius, quam qui jam in mundo hoc conspicitur, nexus contradictionem non involvat: neque nexum hunc, neque, qui per eum determinatur, universum hocce, necessarium, sed in seriem contingentium reponendum esse, apparet. Quoniam vero contingens rationem existentiae suæ in se ipso habere non potest (per princ. Met.); aliud igitur & a mundo diversum ENS adsit oportet, in quo dicta hæc ratio contineatur. Hoc autem ENS quum DEI nomine veneremur; Eundem Causam & Effectorem admirabilis opificii cognoscamus, plane & omnino

mnino convenit, adeoquo Ejus existentia invincibiliter ignorari non potest (§. 2.). Quumque hæc cognitio existentia Divina vera sit; neque error hac in re invincibilis datur (ibid.).

Controversiam illam, num dentur *atheï* sic dicti *theoretici*, inter eruditos ultro citroque agitatam, nostram in præfenti non facimus. Neque nobis jam inquirere animus est, in quotuplici *atheï* illi sint differentia. Id vero certum fore confidimus, ut; qui debita attentione mundi hujus universi machinam contemplatur, ordinemque & nexum, nec non dissimilium partium concordiam illam, quæ in ea conspicitur, elegantissimam sedulo considerat, is statim animadvertat, Conditorem existisse, Eumque bonitate, sapientia potentiaque infinita necessario præditum esse, qui hæc omnia produxerit, ordinaverit inque statu eodem, quo olim, adhucdum factum testumque sustentet. Interim tamen dolendum est, reperiri inter eruditos, qui Deum invincibiliter ignorari posse, contendere non dubitarunt. Ita *Estrius* Jesuita Lovaniensis scribit: *peccatum committi posse ab eo, qui Deum ignorat invincibiliter.* Ita quoque *Platelius* Jesuita Duacenus nec non *Duffius* Hibernus, monachus Jesuitis admodum deditus, loquuntur de *peccato commisso ab invincibiliter ignorante aut non advertente Deum esse*, cfr. Act. erud. Lipsiens. Anni 1690. mens. Jul. p. 331. seq.

§. IX.

Actionem, quæ salva voluntate divina fieri potest, moraliter *possibilem* dicimus; *impossibilem* vero, quæ, eadem salva, fieri nequit. Ideoque, quum id, cujus oppositum est impossibile, *necessarium* sit, necessarium quoque erit, ut creatura ra-

tionalis actiones suas liberas ad voluntatem Dei componat. Et in hac quidem necessitate quum obligatio consistat passiva; ad voluntatem divinam hominem, utpote creaturam rationalem, actiones suas componere obligatum esse, patet.

§. X.

Norma, ad quam actiones nostras liberas componere obligati sumus, *legis* nomine venire solet, quæ prouti vel ab ipso Deo, vel a summo Imperante *homine* determinatur, vel divina, vel humana seu civilis dicitur. Lex divina porro *naturalis* est aut *revelata*. Hæc ad nostrum propositum jam non spectat; illa vero est, quæ attendendo ad naturam nostram actionumque nostrarum cognoscitur.

§. XI.

Quum Deus sit summe *bonus*, creaturarum suarum incolumem statum, aut si dicere mavis, perfectionem non potest non velle (per def. bon.), adeoque etiam quidquid ad perfectionem hominis aliquid confert. Actiones vero nostras liberas curatius paulo si consideraverimus, cum variis eas consecrariis connexas esse, experientia magistra, cognoscimus, quæ vel ad perfectionem vel imperfectionem nostram tendunt. Hæ igitur ut omittantur, illæ vero ut committantur, Deum velle colligimus. Quoniam autem ad voluntatem divinam actiones nostras componere obligamur (§. 9.), atque norma, ad quam actiones nostras componere oportet, lex dicitur

dicitur (§. 10.), & quidem naturalis, cujus indolem cognosci modo diximus attendendo ad actionum nostrarum cum natura convenientiam (ibid.): intelligitur mox etiam, cognosci omnino posse legem naturalem, adeoque hoc in negotio ignorantiam atque errorem invincibilem locum non habere (§. 2.).

Dum vero *legem naturae* a quolibet sine errore cognosci posse contendimus, id non ita capiendum esse volumus, ac si, quid in quolibet casu speciali eadem lex determinet, ubique perspicere liceat. Multae dari possunt actiones, quarum cum fine ultimo consensum aut repugnantiam indagare homini proclive adeo non est. Sufficit novisse, naturam in necessariis non deficere, eaque, quae ad felicitatem hominis promovendam factu vel omissione maxime necessaria fuerint, unumquemque, dum modo debitam adhibere voluerit diligentiam, dispicere & arcta familiaritate complecti posse. Hoc quoque confirmat apostolus, dum *gentes, quae legem non habent, sibi ipsis esse legem* dicit, *cogitationibus invicem semet accusantibus vel defendentibus.* Rom. 2: 15.

§ XII.

QUUM DEUS sit *Ens sapientissimum*, finem aliquem in homine creando habuerit necesse est. Licet vero gloriae suae manifestationem, seu ultimum in hoc opere respexerit finem, interim tamen felicitatis quoque humanae Eum in hoc ipso negotio rationem juxta habuisse, omnino existimandum est. Quum enim ipse perfectiones suas omniaque possibilia distinctissime cognoscat, eaque, quae optima censentur, perinde appetat (per princ. Th.

nat.): non potest non maximam inde capere voluptatem, adeoque summa frui felicitate (per def. vol. & fel.). Quumque præterea summe *bonus* sit, adeoque intensissimo feratur studio creaturis omnes, quas capere possunt, conferendi perfectiones; tuto colligimus, ipsum circa creationem hominum eundem quoque intendisse finem, ut in eos, quos felicitatis capaces creare voluit, bonitatis suæ inexhaustæ radios transmitteret, eosque, quantum quidem fieri potuit, secum felices redderet. Adeoque, quum, quemadmodum innuimus, felicitas DEI in eo consistat, ut perfectiones suas omniaque possibilis distinctissime cognoscat, eaque, quæ optima fuerint, appetat: sequitur, quod Homo quoque tanta, quantæ, per finitudinem suam, capax fuit, rerum cognitione, bonique appetitu in ipsa creatione a DEO instructus fuerit. Et hoc quidem eo confidentius concludimus, quo certius constat, arctissimum hunc cum fine ultimo habere nexum.

§ XIII.

SI vero conditionem humanam, qualis jam est, consideraverimus, haud difficulter perspiciemus eam ejusmodi plane esse, ut finis a DEO in creatione intentus minime obtineri queat. Intellectum enim nostrum dum contemplamur, crassis admodum ignorantia tenebris eum esse obductum mox videbimus: quemadmodum in §. I. idem jam ante innuimus. Deum, ex quo omnis nostra felicitas pendet, parum omnino, & quasi per nebulam, cogno-

gnosimus. Neque facile aliam de eo nobis formare possumus ideam, nisi quam ex occasione perfectionum, quæ in rebus creatis deprehenduntur, acquisiverimus. Quum vero DEUS infinitus sit, idemque plurimas possideat perfectiones, quarum vestigia in rebus creatis reperiri non possunt, facile intelligitur, mancam omnino & mutilam nostram de DEO esse cognitionem. Voluntatem vero quod attinet, quam perversè haud raro illa feratur in res non modo nondum recte cognitatas atque intellectas, verum etiam contrarias repræsentationibus ipsius intellectus, tritatis quemlibet docere potest experientia. Atque hanc imbecillitatem intellectus perversitatemque voluntatis prorsus impedire, quo minus illa, cujus mentionem fecimus, felicitate frui possit homo, quamdiu in hoc statu permanet, ipsa quoque ratio videre potest, quamvis, quo modo ex hisce malis emergere queat, plane ignoret.

Quod corruptionem humanam aliquo modo agnoverint ipsi gentiles, pluribus probari potest documentis. Aristoteles, L. I. Eth. C. 13. *id, inquit, animas, quod rationem habet - - ad optimas res homines invitatur. In ipsis autem & aliud quid præter rationem inesse videtur, quod quidem repugnat resistitque rationi.* Idem, magn. mor. L. I. C. 9. *proniores ad intemperantiam sumus, quam ad modestiam & temperantiam.* Seneca, epist. 52. *quid est hoc, ait, Lucili, quod nos alio tenentes alio trahit & eo, unde recedere cupimus, impellit?* Hinc etiam Ovidius Medeam ita querentem adducit: *aliud cupido, mens aliud svadet: video meliora proboque, deteriora sequor.* lib. 7. met. v. 20.

§. XIV.

QUum igitur felicitatem hominis in ejus productione intenderit DEUS (§. 12.), in hoc vero statu, in quo homo jam est constitutus, & quamdiu in illo permanet, ea obtineri non possit (§. 13.); reliquum est, ut, nisi DEUM sine suo frustratum esse statuere velimus, Eum, per sapientiam suam bonitatemque, modum indigitasse existimemus, quo ex hac miseria exurgere, felicitatemque, ad quam conditus erat, quaque exciderat, recuperare homo queat. Quumque felicitas hominis in eo consistat, ut DEUM sufficienter cognoscat Eumque appetat (§. 12.): concluditur, DEUM, quocumque etiam modo id factum fuerit, semet & voluntatem suam homini quem *mundi epitomen* esse voluit, in tantum indicasse, quantum ad finem hunc consequendum necessarium fuerat.

§. XV.

Indicationem eorum, quæ ad veram felicitatem consequendam homini cognitu vel factu necessaria sint, huicque fini obtinendo sufficient, *revelationem* dicimus.

§. XVI.

QUoniam intelligere potest homo DEUM semet atque voluntatem suam ipsi, quo demum cunque modo, in tantum indicasse, quantum ad veram ejus felicitatem consequendam necessarium sit (§. 14.), hæc vero indicatio revelationis nomine veniat (§. 15.); patet, quod revelationem dari, homini non
plane

plane ignotum sit, saltem non esse debeat; adeoque ignorantiam revelationis non prorsus invincibilem esse (§. 2.).

Neque plane a nobis dissentiunt Theologi, dum *principia rationis recte usurpata manu ductionem quandam ad lumen aliquod certius investigandum suppeditare posse* affirmant cfr. Budd. Th. mor. P. I. C. I. S. 2. §. 30.

Accedit pro præfenti tempore, quod commercia per totum fere orbem exercent hodie Christiani, ita ut per traditionem ab iisdem hac de re facile informari queant illi, qui revelationis luce adhucdum destituuntur.

Præterea quum criteria revelationis ratio quoque suppeditet, quemadmodum a Philosophis jam demonstratum est: secundum ea ipsa examinari quoque revelatio potest & genuina a spuriiis discerni; adeo ut error quoque circa hanc rem non ille minus vincibilis audiat, quod tamen pluribus persequi, quum nimis longum foret, jam super sedemus. confr. int. *Job. Christ. Fischeri* Demonstr. solid. de obligat. hom. ad relig. & nat. & rev.

§. XVII.

L Ex quando a summo Imperante, aut si mavis, superiore Homine, determinatur, humana seu civilis dicitur (§. 10.). Ad hanc igitur quum actiones suas conformare obligati sint subditi, hæcque, nisi de agendis sufficienter sint instructi, conformatio ægre locum inveniat, necesse est, ut eadem, nempe lex, non modo perspicua sit, verum etiam ipsis indicetur, hoc est, sanctione interveniente cognita reddatur sive promulgetur. Neque enim alia, quam quæ ita comparata fuerit lex, eo nomine digna est censenda.

Patet

Patet hinc quid existimandum sit de legibus illis, quas Caligula minutis litteris perscribi, & tam edito loco affigi curaverat, ut vix vel ne vix quidem legi potuerint, *Dio Cass. L. LIX, in excerpt. Peiresc.*

§. XVIII.

QUum autem legis, quæ perspicua est atque promulgata, cognitionem, & quidem veram, quisque, cujus interest, sibi comparare possit, id quod nemo facile negaverit; & lex civilis nulla, nisi perspicua atque promulgata, admitti queat (§. 17.); sequitur, quod error atque ignorantia legis civilis, respectu eorum, quibus lata est, vincibilis omnino sit (§. 2.).

Quod si vero quid in legibus hisce obscurum videatur, ejus declaratio peti potest a Legislatore aut illius delegatis, qui ad jus secundum illas dicendum publice sunt constituti, PUF. de J. N. & G. L. I. C. 6. §. 13.

§. XIX.

CEssante operatione actio quæcunque libera, sub certis circumstantiis ad legem relatis considerata, *factum* dicitur. Confectaria vero facti dicimus ea ipsa bona vel mala, aut si mavis, præmium illud vel pœnam, quæ factum comitantur, cumque eo connexa sunt.

Quemadmodum itaque pro varietate circumstantiarum *factum* modo bonum modo malum censetur; ita quoque consectaria ejusdem eodem modo variant.

§. XX.

AUctor facti nobis est ille, ad cujus voluntatem referri potest facti existentia, aut qui id agit,

ut ad se applicentur ejus consecraria. Quum vero voluntas facultatem & volendi & nolendi complectatur: inde ad voluntatem alicujus referri possunt non modo ea, quæ, ut existant, quis voluerit, verum etiam quæ noluerit,

§. XXI.

Quandoquidem id omne, quod quis non vult ut existat, ad voluntatem ejus referri, ejusque quis auctor haberi possit (§. 20.), ille vero, qui boni alicujus cognitionem, quam impetrare potuit, sibi comparare neglexit, neque ipsum bonum velle censetur; quippe quum boni volitio sine ejusdem cognitione concipi nequeat (per princ. Psych.): apparet ratio, cur is, qui ex ignorantia vincibili bonum aliquod omittit, facti hujusce sui jure meritoque auctor habeatur (§. 20.).

Porro, in errore quandoquidem rem sibi quis repræsentat non vera & genuina, sed fraude sua ludente sæpe verosimili specie (§. 2.): factum igitur aliquod bonum, non ut bonum, sed aliter plane sibi repræsentat. Quum vero nemo id, quod non ut bonum sibi repræsentat, velle possit (per princ. Psych.): patet, quod quisquis illam in agendo rationem sequi voluerit, hoc est, qui per errorem vincibilem aliquid agit, ipse impedimentum volitionis sibi objiciat, adeoque bonum illud, quod sic quidem omittit, nolle censetur, consequenter ipse quoque facti sui auctor non immerito censeri queat (§. 20.).

Eodem modo se res habet, si quis ex ignorantia & errore vincibili malum aliquod committit.

§. XXII.

Imputare nihil aliud est quam declarare aliquem pro auctore facti; *excusare* vero est efficere, ut actio nobis imputari non possit.

§. XXIII.

Quum is, qui ex ignorantia aut errore vincibili agit, facti illius quoque auctor sit habendus (§. 21.); imputare vero nihil aliud fit, quam declarare aliquem pro auctore facti (§. 22.): patet, ea, quæ ex ignorantia aut errore vincibili patrantur, imputari posse, adeoque ignorantiam aut errorem vincibilem non excusare. (§. cit.).

Imo vero tantum abest ut ignorantia & error ubique excusent, ut potius, pro ratione circumstantiarum, peccatum ex ignorantia aut errore patratum nonnunquam gravius censeatur ipso peccato contra conscientiam. Ita v. c. Principes Judæorum, qui Servatorem morti tradiderunt, utut ex ignorantia idem egisse censeferi poterint, citra controversiam gravius peccasse, quam *Petrum*, dum **CHRISTUM** contra conscientiam abnegavit, putat *Elias Saurinus* in Consideration. Jurium conscientiaæ Part. I. S. 3. cfr. act. Er. Lips. An. 1697. mens. Sept. p. 429.

Loquimur vero in præfenti de ejusmodi tantum ignorantia atque errore, ad quæ evitanda obligati sumus. Quod hic indicandum fuit, ne quis ex thesi nostra fluere existimet, actionem quoque bonam incio aut erranti imputari. cfr. *Schub.* Phil. pract. §. 123.

Quod vero pactum in quo circa conditionem illam, quæ ipsius pacti fundamentum esse & solet & debet, quis ignorans vel errans fuerit, invalidum sit, ejus rei rationem

tionem non in ipsa ignorantia aut errore quærendam esse arbitramur, sed quia ipsa conditio, cui consensus superstructus fuerat, abesse deprehenditur. Ea vero absente consensus neque ullus adest, qui tamen ad omne pactum necessario requiritur. cfr. PUFEND. de J. N. & G. L. I. C. 3. §. 12.

§. XXIV.

Quoniam ignorantia atque error, qui vincibilis est non excusat (§. 23.); ignorantia vero atque error, quorum causa in affectibus quærenda est, haud raro talis fit (§. 4.); patet ignorantiam atque errorem, quæ ita comparata sunt, neque excusare.

Et ex hujusmodi quidem ignoratione *Paulus* Christianos persequatur. dicit enim 1. Tim 1: 13. se id ex ignorantia fecisse, Act. vero 22: 3. semet zelo Dei accensum fuisse affirmat. *Significat autem vocabulum zelus in genere affectum amoris ardentissimum in rem aut personam aliquam, cum proposito vindictæ erga adversantem; in specie autem zelus Dei talem denotat affectum, qui pro cultu arcano pugnat, observante D. Balduino.*

§. XXV.

Quoniam ignorantia atque error vincibilis non excuset (§. 23.), ignorantia vero & error ex præjudiciis ortus talis omnino fit (§. 7.): neque hæc ignorantia aut error excusare potest.

Accidit haud raro circa rem præsertim religionis, ut mentibus jam teneris a parentibus, præceptoribus aliisque variæ infillantur opiniones, quæ ibi receptæ tam altas, ut ita dicam, agunt radices, ut vix vel ne vix qui-

dem evelli unquam queant. Cujusmodi a Doctore Theologo, qui de præjudiciis scripsit, exemplum jam ante dedimus. Quod si itaque quis in religione corrupta atque falsa educatus, eandem puram atque veram esse sibi pervaserit ideo, quia a teneris, uti dici solet, ungviculis eam didicit, aut quia majores ejus eandem amplexi sunt, & adhucdum multi, quos eruditissimos opinatur, eam profitentur: ejus utique ignorantia, utpote ex præjudicio orta, minime eum excusat. Patet hinc, quid censendum sit de illa ignorantia, cujus mentionem facit Ap. Petrus Act. 3: 17. ubi, Judæos ex ignorantia CHRISTUM Principem vitæ occidisse, affirmat. Notum enim est, multos Judæorum in præconcepta illa fuisse opinione, quod MESSIAS regnum aliquod terrestre erecturus fuisset. Hoc itaque quum in CHRISTUM JESUM non quadrare viderent, neque eundem verum illum patribus promissum MESSIAM agnoverunt. Sed qui ideo tamen excusandi non sunt, cfr. Joh. 15: 21, 24.

§. XXVI.

Ignorantia atque error vincibilis quoniam non excusat (§. 23.), ignorantia vero atque error circa existentiam divinam talis omnino est (§. 8.): neque hanc ignorantiam aut errorem excusare posse, patet.

Hinc itaque apparet, quid censendum sit de peccato sic dicto philosophico, de quo Jesuitæ passim nugantur, quod licet sit rationi graviter repugnans, at tamen quoniam committitur ab invincibiliter ignorante aut non advertente Deum esse, non sit formalis offensa Dei, nec peccatum mortale, nec mereatur pœnam ignis æternam, sed stare possit cum caritate perfecta & amicitia divina, cfr. acta erud. Lips. An. 1690. l. c.

§. XXVII.

Siquidem ignorantia & error vincibilis non excusat (§. 23.), ignorantia vero & error circa legem naturalem talis est (§. II.): ergo, quæ ejus generis est ignorantia atque error, neque excusationem dare potest.

Si quis igitur ab aliis lædendis, nisi pactum aliquod humanum intercesserit, sibi non esse abstinendum existimaret, atque sic damnum præter meritum alteri inferret, ejus certe ignorantia aut error eum nequiquam excusaret. Quilibet enim ratione præditus ejusque usu gaudens novisse poterit, hac licentia concessa, non posse non totius generis humani tristem sequi ruinam, & ab ipso existendi initio principium intereundi omnino suspensum esse. Interim tamen non defunt, qui vel verbis vel factis hoc ipsum paradoxon adprobant. *Illorum* in numerum politicum sine exemplo speculativum, *Thom.* puta *Hobbesium* suo jure referimus, qui jure naturali omnium indistincte omnia esse statuit, & hinc statum naturalem bellum concipit omnium in omnes; adeoque si quidem pax habenda sit, pactum intercedere debere, quo quis a jure suo in tantum recedat, in quantum cæteri recedere parati fuerint. cfr. *Schub.* Ph. pr. §. 174. *His* vero annumeramus republicas illas piraticas, *Algerianam*, *Tunetanam*, *Tripolitanam* & cæteras Africani maris accolas civitates, quæ doctrinam morum ab *Hobbeso* commendatam impigre fideliterque hodieum sequuntur.

Apparet hinc quoque, quid censendum sit de jure belli earum gentium etiam, apud quas in usu fuit infantes recens natos, aut fame extingvendos aut a feris bestiis devorandos, exponere: illum quem morem ex ignorantia legis apud

apud eandem invaluisse contendit *Lockius* de intell. hum. L. I. C. 3. §. II.

Quoniam vero, quemadmodum jam ante (§. II. Schol.) monuimus, ob arctissimos, quibus intellectus noster circumscriptus est, limites, quid in quolibet casu speciali determinet lex nat. perspicere ubique non valemus: hoc in casu ignorantiam identidem excusare, non negamus.

§. XXVIII.

QUum ignorantia vincibilis non excuset (§. 23.) & in illam classem suo merito referenda sit, quæ circa revelationem ejusque existentiam versatur (§. 16.): circa eandem quidquid ignoranter actum fuerit, neque excusari, manifestum est.

Comprobat hoc ipse apost. *Paulus* dum Rom. I: 20. gentes affirmat esse *inexcusabiles*. Quum videlicet non essent ignari infirmitatum suarum, quod non possint naturalibus viribus Deum recte colere, ipsorum fuisset querere ecclesiam, sunt verba cel. D. *Balduini* in comment. super hunc locum. Numinis cognitio non decolor, ut puta, rationalis & philosophica, *Theismi* nomine multis hodie venire solet. Illam vero, nisi uberiore revelationis lumine animi sensus illustratus fuerit, ad salutem non sufficere, qui in cujusdam de *Prades* Parisiensis baccalaurei irreligiosa dogmata observationes nuperrime evulgavit, pie & religiose monuit.

Quum etiam error circa revelationem vitari possit (§. 16. Schol.): eum quoque non excusare facile quisque videt.

§. XXIX.

QUoniam ignorantia & error vincibilis non excusat

cusat (§. 23.), & ignorantia atque error legis civilis talis est (§. 18): sequitur, quod neque circa eandem ignorantia aut error excusare possit.

COROLLARIA.

1. Quum non rite muneri suo præesse possit mens *af-
fectuum* turbine agitata, &, ubi inconsulto impetu illi transigere cœperint rem quamlibetunque, difficiliore loco positum sit rerum naturalium discordiam ad concordiam moralem redigere: quantum cuique opus sit ad illum, qui est ex moderamine affectuum, tenendum sapientiæ modum, non e longinquo quisque videt.

2. Quemadmodum non omnes errores præjudicia; ita nec omnia præjudicia errores sunt censenda.

3. Neoterici cum *WOLFIO* definiunt *obligationem* per connexionem motivi cum actione. At oppido falsam esse hanc definitionem inde apparet, quod etiam prohibitorum, quorum sane nulla est obligatio, dentur motiva. Fur, qui novit, se haud obligari ad furandum, sed prohibita potius esse furta, nihilominus ad ea movetur per cupiditatem habendi. J. Fr. *NEUMAN* de jure privato principum tom, VI. lib. I. §. I.

4. Origo omnis obligationis a Deo est repetenda

5. Per illud, quod conditionem entis cujuslibet-
cunque perfectiorem reddit, in genere BONUM minus adae-
quate definiti, existimamus.

TANTUM.

